

TÜRKİYE'DE YOKSULLUKLA MÜCADELE ÜZERİNE BİR İNCELEME

A STUDY HOW TO FIGHT POVERTY IN TURKEY

A. Yılmaz GÜNDÜZ*

Açlık en akıllı balıkları bile oltaya getirir (Goethe)
Açlık ne dost, ne akraba, ne insanlık ve ne de hak tanır (Daniel Defoe)

Özet

Yoksulluk az gelişmiş ülkelerin kalkınamamaları ve yine bu ülkelerde nüfus artış oranının yüksek olması nedeniyle bireylerin fizyolojik, sosyal ve fiziki ihtiyaçlarını karşılayamamalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ekonomide rasyonel politikalar izlenir, işsizliği önleyici tedbirler alınır, üretim artışı sağlanırsa hem işsizlik hem de yoksulluk önlenir. Yoksulluk ve işsizlik Türkiye'nin önde gelen sosyolojik bir gerçeğidir. Türkiye'nin % 40'ı yoksul ve nüfusun % 16'sı da işsizdir. Yoksula yardım yapılarak yoksulluğun önüne geçmek oldukça zordur. Yoksulluğu önlemek yatırım yapmakla mümkündür.

Anahtar Kelimeler : Yoksulluk, İşsizlik, İstihdam Politikaları, Gelir Dağılımı.

Abstract

Poverty is the result of being underdeveloped and high population growth in countries, which disables people to satisfy their social, physiological and physical needs. If the market economy is supported and the production is increased, then both unemployment and poverty will be decreased. Poverty and unemployment are the major sociological problems of Turkey. 40 percent of Turkey is poor, and 16 percent of its population is unemployed. It is too difficult of prevent poverty by helping poor people. It is achievable only by making investments.

Key Words: Poverty, Unemployment, Employment Policies, Income Distribution.

1. Giriş

Yoksulluk, temelde bir az gelişmişlik sorunu olmakla birlikte, gelişmiş ülkelerde de önemli bir sorun olarak gündemi işgal etmektedir. Ancak gelişmiş ülkelerde hızlı büyümenin yanında, refah devleti kapsamında düşük gelirli kesimler için devletin sağladığı gelir desteği, yaygın sağlık ve eğitim hizmetleri ve işsizlik sigortası gibi uygulamalar yoksulluğu önlemiştir. Eskiden beri varolan yoksulluk, 20. yüzyıl sonlarında yoğun bir biçimde yaşanan ekonomik, siyasal ve toplumsal krizlerle daha da yaygınlık kazanmıştır.

Yoksulluk bireylerin fizyolojik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayamamaları ve insanca yaşamak için gerekli gelirden mahrum olmaları olarak tanımlanabilir. Yoksulluk, yukarıda ifade edildiği gibi, tüm ülkelerde var olan bir ekonomik hastalıktır. Ancak, az gelişmiş ülkelerde daha

*Doç.Dr., İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

ciddi boyutlardadır. Ekonomileri tarıma dayalı olan, az gelişmiş ülkelerde yaşanan yoksulluğun boyutları iki sebebe dayanır. Birincisi, bu ülkelerin ekonomik yapılarının tarıma bağlı olmasından dolayı, iş imkanlarının yetersizliği ve ikincisi de, yine bu ülkelerde yüksek doğal nüfus artışı hızıdır(Şenses,2003:18).

Bugün dünya nüfusunun % 20'si mutlak yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. (6 milyarın üzerinde olan dünya nüfusunun 4 milyarı yoksulluk sınırında ve 1.3 milyar ise mutlak yoksulluk sınırının altındadır) (UNİCEF, 2000).

Bu makalede önce yoksulluk kavramı değişik düşüncelere göre ele alınacak ve daha sonra da Türkiye'de yoksulluğun azaltılması konusunda uygulanan politikalar üzerinde bilgi verilmeye çalışılacaktır.

2-Farklı Düşüncelere Göre Yoksulluk Kavramı

Bu başlık altında tarafımızca uygun görülen belli başlı düşüncelerin yoksulluğu bakış açıları kısaca irdelenecektir.

Merkantilistlere Göre : Merkantilistlere göre, sanayi ve ticaret kesimi dinamik ve stratejik özelliğe sahipken tarım sektörü statik bir yapıdadır. Tarım kesiminden sağlanan gelirler süreklilik arz etmez, bu nedenle de güvenilir değildir. Sanayi gelirleri ise devamlı artış eğilimindedir. Ekonomik yapıları tarıma dayalı olan ve tarımda verim artışı sağlayamayan ülkelerde yoksulluk kaçınılmazdır(Kazgan,1984:40).

Marksist Düşünceye Göre :Sanayi devrimi sonrasında kapitalizmin sık sık krizlerle karşı karşıya kalması sonucu fabrikalarda işçi olarak çalışan ücretlilerin sefaleti Marksist düşüncenin doğumuna yol açmıştır. Marksizme göre, yoksulluğun temeli işçilerin emeğinin karşılığını alamamalarıdır. Marksizme göre üretim, emeğin bir fonksiyonudur. Sermaye birikiminin kaynağı ise emeğin sömürülmesi sonucunda oluşan artık değerdir. Ancak emek asli ve tek üretim faktörü olduğu halde üretim sonucunda ortaya çıkan hasıladan alması gereken payı alamaz. Dolayısıyla hak ettiği tüketimi yapamaz, zorunlu ihtiyaçlarını ancak karşılayabilir veya karşılayamaz. Sürekli nüfus artışı da ücretlerin daima doğal ücret seviyesinde oluşmasına neden olur. Üretim sonucunda oluşturulan hasıladan işçi sınıfı sadece doğal ücrete karşılık gelen kısmı alırken bunun dışındaki kısım kapitalistin cebine girer. Bölüşüm devamlı işçi sınıfının aleyhine olduğundan bu sınıfın sefalet ve yoksulluk içine düşmesi kaçınılmazdır. (Marks, 1986: 779).

Klasiklere Göre Yoksulluk: Klasik iktisatçıların önde gelenlerinden A. Smith de diğer klasik iktisatçılar gibi, ekonomik kalkınmanın süreklilik arz etmeyeceğini, belirli bir kalkınma sürecinden sonra ekonominin durgunluğa gireceğini kabul etmektedir. Ancak, Smith diğer

klasiklerden farklı olarak durgunluğun olumsuz bir süreç olmadığını kabul etmekte, bu nedenle de iyimser bir klasik iktisatçı olarak adlandırılmaktadır. Smith ekonomik büyüme sürecini analiz ederken, tabii kaynakları zengin yeni iskan edilmiş bir ülke varsayımından hareket ederek ekonomi geliştikçe kâr haddi ve ücret haddi arasındaki ilişkiyi inceler. Başlangıçta sermaye stoku küçük olduğu için kâr oranları yüksektir. Kâr oranının yüksek olması sermaye stokundaki artışı hızlandırır. Sermaye stokundaki hızlı artış işgücü talebini de artırdığından başlangıçta ücretler de yüksektir. Ancak daha sonra sermaye stoku arttıkça, kâr hadleri düşer. Çünkü Smith'e göre sermaye "Azalan Verimler Kanunu"na tabidir. Sermaye stokundaki artış nüfus artış oranına paralel seyrederse ücret haddi yüksek kalmaya devam eder. Ekonomi belli bir aşamaya ulaştıktan sonra sermaye birikimi yavaşlar, kâr hadleri azalır ve ücretler düşer. Kâr hadleri azalıp faiz oranı seviyesine düşünce, büyümenin tabii sınırı olan durgunluk durumuna geçilir. Durgunluk aşamasında ücretler geçimlik düzeyde olduğundan nüfusun beslenmesi zorlaşır. Böylece bu dönemden sonra ekonomide yoksulluk baş gösterir(Kazgan, 1984: 96).

J.S.Mill ise, servet ve bölüşüm konusunda, insanın bilgisi, maharet ve becerilerini servet olarak kabul eder. Bu tür servetler ona göre birer zihni servetlerdir. Servetin diğer çeşidi ise değişim değeri bulunan, faydalı ve haz verici, biriktirmeye elverişli olan şeylerdir ki; bu tür servete maddi servet denilmektedir. Düşünür, servetin üretiminde diğer klasik iktisatçıların yaklaşımlarını benimserken, servetin bölüşümü hususunda Sismondi ve Saint Simon'un görüşlerinden etkilenmiştir. Ona göre servetin bölüşümünü insanlar yaptığından, bölüşümün düzeltilmesi, aşırı dengesizliklerin giderilmesi ile mümkündür. J.S.Mill, üretim faktörlerinin değil, elde edilen hasılanın dengeli ve adil dağıtılması gerektiğini savunur. Düşünür, bireyler arasındaki gelir dağılımının aşırı dengesizliklere yol açtığından dolayı veraset kurumunu eleştirir. Gelir dağılımında dengesizliğe yol açan nedenlerden biri olarak da toprak mülkiyetini kabul eden Mill, topraktan elde edilen rantı 'hak edilmemiş kazanç' olarak görür ve bunun sonucunda yoksulluğun oluşacağını söyler. Rant konusunda Ricardo'nun görüşlerini benimseyen J.S.Mill,yoksulluğun önlenmesi için, rantın yüksek 'arazi vergisi' ile millileştirilmesini ileri sürmüştür(Spiegel,1971:384-385).

Malthus da yoksulluğu artan nüfusun bir baskısı olarak görür. Nüfus, kısıtlanmadığında, geometrik oranla çoğalır. Gıda maddeleri ise, ancak aritmetik oranla artar. Böylece yoksulluk baş gösterir(Malthus, 1971: 14)..

Modern iktisatçılardan Keynes'e göre; yoksulluğun sebebi etkin talep yetersizliğidir. Eğer bir ekonomide üretilen mal ve hizmetlerin tamamının satılması mümkün olmuyorsa, bu durum o piyasadaki toplam talebin, mevcut üretim faktörlerinden tamamının istihdamına yetmediğini ortaya koymaktadır. Böylece bir kısım üretim faktörleri (özellikle işgücü)

kullanılmayacak ve işsizlik ortaya çıkacaktır. İşsizliğin olduğu ekonomilerde de yoksulluk kaçınılmaz olacaktır(Parasız,1996:11).

Liberal Görüşe Göre; yoksulluğun nedenleri; hizmetlerde kalitesizlik, israf, savurganlık, verimsizlik, ağır vergi yükü dolayısıyla düşük yatırım ve işsizliktir. Liberal iktisatçılardan Robert Higgs bir makalesinde yoksulluğa ilişkin görüşlerini aşağıdaki gibi sıralamıştır(Higgs, 1994: 152):

- Gelir elde etmek amacıyla konulan ek vergiler, vergi mükelleflerinin yeni yatırım faaliyetlerine girişmelerini engeller.
- Transfer ödemeleri insanların çalışma yerine aylıklığı tercih etmelerine neden olabilir. Bu da üretimin azalmasını tüketimin artmasını körükler.
- Transfer ödemelerinden yararlanan bireyler kendilerine daha az güvenmeye ve devlet yardımlarına daha çok bağımlı olmaya eğilimlidirler. Transfer ödemeleri yaygınlaştıkça insanlar kendilerini daha aciz görmeye başlarlar.
- Transfer ödemelerinden yararlanan bireyler, çocukları, akrabaları ve dostları için kötü bir örnek oluşturur. Bir insanın mal ve hizmet üretimine katılmaksızın gelir elde ettiğini gören diğer bireyler aynı yolu tercih edebilirler. Böylece rahat bir yaşam için bu tür transferlere bel bağlandığı an devlet yardımlarına bağımlı bir kültür hakim konuma gelmiş olur.
- Transfer yardımlarını sağlayan vergi mükellefleri, kendilerini adil olmayan bir yükün altında kalmış hissederek gittikçe artan bir rahatsızlık hissetmeye başlarlar. Böylece vergilerden kaçmak veya kurtulmak için uğraş içerisine girerler.

Liberallerin yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik görüş ve önerileri de şöyledir(Aktan, 2003:159).

- Bütçe açığı azaltılarak, piyasa ekonomisi güçlendirilmeli ve üretim artırılmalı,
- Düşük vergi oranları ile yatırımların artırılması amaçlanmalı,
- Zorunlu özel sosyal güvenlik ve sağlık sistemi uygulanmalı,
- Özel eğitim kurumları güçlendirilmeli; öğrenim harcı ödemeyecek durumda olanların harçları devlet tarafından karşılanmalı,
- Bireylerin bilgi ve becerileri geliştirilmelidir.

3. Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluğun Ortaya Çıkış Nedenleri

Yoksulluk, yetersiz üretimden ve aynı zamanda üretilen değerler karşılığında elde edilen gelirlerin bireyler arasında, bölgeler arasında, sektörler arasında vs. adil bir şekilde paylaşılmasından kaynaklanmaktadır. Yetersiz üretimin sebepleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Doğal afetler, iklim ve doğa koşulları.
- Hızlı nüfus artışı
- Adaletsiz vergi sistemi ve yüksek faiz
- Piyasada tekelleşmenin olması

- Enflasyon ve İşsizlik vs. şeklinde bir çok sorunlar sayılabilir.

Gelir dağılımındaki adaletsizlik açısından ülkemizin, dünyadaki ilk 10 ülke arasında yer aldığı bilinmektedir. Yoksulluğu iyi anlayabilmek için modern batı sisteminin temel paradigmalarına ve bu paradigmaların oluşum sürecine yakından bakmak gerekir. Özellikle batılı ülkelerin, 1500'lü yıllarda denizaşırı seyahatlerle başlayan süreçte elde ettikleri sermaye birikiminin dünya sisteminde var olan adaletsizliklerin ilk başlangıç noktalarından biri olduğu göze çarpmaktadır. Batıdaki sanayileşme hamlelerinin temelinde bu sayede, batıya aktarılan hammadde kaynakları, yer altı zenginlikleri ve köleleştirilmek veya zor şartlarda çalıştırılmak suretiyle emeğinden istifade edilen insan unsurunun önemli bir katkısı bulunmaktadır. Bütün bunlara rağmen bugün ABD'de 60 milyon, AB'de ise 80 milyondan fazla insan yoksulluk sınırında yaşamaktadır. Dünyanın en zengin ülkelerinde bile fakir ve evsiz insanlar vardır. (Manisalı, 2001:25).

Bugün dünyanın GSMH'sinin 51 Trilyon dolar civarında olduğu hesaplanmaktadır. Bununun 10.9 trilyon doları ABD'nin (%22), 3.6 trilyon dolarının, Japonya'nın (%7), 2.3 trilyon doları ise Almanya'nın (%5)'dir. Dünyanın toplam hasılasının 1/3'ünden fazla bir kısmı bu üç devlet tarafından üretilmektedir. Bu üç devletin toplam nüfusu (ABD 293, Japonya 127 ve Almanya ise 83 milyon) 500 milyon civarındadır. Dünya nüfusunun ise 6 milyarın üzerinde olduğu bilinmektedir. Dünya nüfusunun yaklaşık 3 milyarı 2 dolarla, 1.2 milyarı ise 1 dolar gelirle yaşamaktadır. (<http://www.cia.gov/cia/publications/factbook>)

Türkiye Cumhuriyetinin 1923-33 döneminde izlediği özel sektör öncülüğündeki liberal kalkınma politikalarının istenen sonuçları vermemesi üzerine uygulamaya konulan 1933-38; ithal ikameci planlı kalkınma politikaları ile önemli bir altyapı kurulmuştur. 1939-50 arasındaki olağanüstü şartlar bir kenara bırakıldığında 1950-1960 döneminde liberal, 1963-80 döneminde planlı ve ithal ikameci politikalar uygulanarak ülke ekonomisi ithal ikameci kalkınma stratejisinin son sınırına dayanmıştır. 1980 yılından itibaren Türkiye ekonomisini dünya ekonomisine entegre etmeyi amaçlayan serbest piyasa ekonomisine ve ihracata dönük açılım, ekonomik hayatta önemli değişimlere sahne olmuştur. 1980 sonrası dönemde ihracatta yaşanan olumlu gelişmeler milli gelirden artışa yol açmıştır. Ancak 1980'li yılların ortalarından itibaren tırmanan faiz, enflasyon ve borçlanma problemi zamanla kronikleşerek çözülemez bir hal almış sosyal, politik, kültürel yozlaşmaları ve bozulmaları da beraberinde getirmiştir(Karlık,2002:440).

Tablo:1- GSMH,Yatırım ve Faiz Ödemeleri Arasındaki İlişki (Milyar dolar)

Yıllar	GSMH	GSMH (%)	Yatırım	Bir Önceki Yıla Göre Yatırımdaki (%)Değişme	GSMH Artışı	İç ve Dış Borç Faiz Ödemesi	Yatırımın GSMH'daki (%)Payı
1993	164.0	0.08	43.1	100.0	12.3	10.4	0.20
1994	154.0	-0.06	37.7	-0.14	-10.0	10.7	0.24
1995	166.3	0.07	39.9	0.05	12.3	12.1	0.23
1996	178.1	0.06	44.5	0.10	11.8	18.1	0.24
1997	192.9	0.07	50.7	0.12	14.8	14.5	0.26
1998	200.4	0.03	52.0	0.02	7.4	23.7	0.25
1999	188.2	-0.06	41.6	-0.25	-12.2	25.1	0.22
2000	200.0	0.05	45.2	0.07	11.9	36.7	0.24
2001	181.0	-0.10	34.3	-0.31	-19.0	33.0	0.18
2002	192.8	0.06	33.4	-0.02	11.8	27.1	0.17

Kaynak; Milli Prodüktivite Merkezi, Kalkınmada Verimlilik Anahtar, Temmuz 2002, s.11; İSO,Türkiye Ekonomisi,2003, s.22

Tablo-1'den de görüldüğü üzere GSMH, 1998 yılına kadar düzenli olarak artarak 200.0 milyar dolar seviyesine çıkmış, bu yıldan sonra azalmaya başlayarak, 2002 yılında 192.8 milyar dolar seviyesine düşmüştür. Bu durum yatırımlardaki artışı da azaltmıştır. 1998 yılında kamu yatırımlarının GSMH'daki payı %0.25 iken 2002 yılında %0.17'ye düşmüştür. Bu azalış da işsizliğin artmasına ve kişi başına düşen gelirin azalmasına yol açarak yoksulluğu artırmıştır. Yatırımın azalmasına bağlı olarak ortaya çıkan yoksulluk ve kayıt dışı ekonominin yaygınlaşması, firmaların kısa vadeli, yalnız kâr amaçlı, sosyal sorumlulukları dışlayan davranışları benimsemeleri, başarının ödüllendirilmediği tersine ahlaki olmayan davranışların hoş görülüp desteklendiği bir düşünce yapısı bu dönemde hakim olmuştur. 1998 yılından itibaren gelir düzeyi sürekli düşmüş, gelir dağılımında dengesizlik ve adaletsizlik artmış, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerine erişimde fırsat eşitliği bozulmuş, suç oranları artmış ve sosyal dayanışma giderek bozulmuştur.

4-İşsizlik-Yoksulluk İlişkisi

İşsizlik üretimin tek beşeri unsuru olan emekle ilgili bir kavramdır. İşsizlik, gündelik dilin olduğu kadar iktisat ilminin ve tatbikatının da bir malı olan bir terimdir. İşsizliğin lügatteki anlamı, "işsiz,güçsüz,boş vakit geçiren, haylaz" manasına gelir. İktisatçının anlayışı oldukça

farklıdır. Bu anlayışa göre, ancak belli unsurların ve şartların mevcut olmaları halinde işsizlikten bahsedilir. Umumiyetle üstün durulan ve benimsenen tarif şudur; “Çalışma irade ve iktidarında olup da cari ve geçer ücret üzerinden ve ayrıca kanun, yahut örf ve âdetle tayin edilmiş saatler zarfında bir iş aradığı halde bulamayan kimseye işsiz” denir. İşsizlik, demek oluyor ki, ilgili şahsın tanımında bahsedilen şart ve unsurlarla bile bile, yani iradi şekilde karşı koymasından doğmuş bir çalışmazlık halini değil, bilâkis gayri iradî olarak karşılaştığı bir çalışamazlık halini ifade eder(Ülgener,1986:113).

Yoksul kelimesinin lügatteki anlamı ise, “geçinmekte çok sıkıntı çeken kimse, fakir, sefil” anlamının yanı sıra “istenilen nitelikte ve özellikte olmayan, yetersiz,” anlamına da gelmektedir.

İşsizlik – yoksulluk arasında yakın bir ilişki vardır. Yoksulluk tanımı içine giren kitleye baktığımızda bu kişilerin, genellikle işgücü piyasasıyla düzenli bir iş ilişkisi içerisinde olmadıkları, işsiz ya da eksik istihdam gibi istihdam sorunlarıyla karşı karşıya buldukları görülmektedir. İşsizliğin bulunduğu bir ortamda yoksulluğun varlığı kaçınılmazdır (Lange, 1998:145).

Yoksulluk, Türkiye’nin önde gelen sosyolojik bir gerçeği olup nüfusun % 40’ı yoksuldur. DİE’nün yaptığı bir çalışmada, çalışan insanların ve ev kadınlarının yoksulluğu belirtilmiş ve ülkemizde yoksulların % 53.68’ini çalışanların oluşturduğu görülmüştür. Türkiye genelinde ev kadınlarının yoksulluğu ise mevcut yoksullar arasındaki dağılıma göre çalışmayan yoksulların % 45.63’üdür. Ev kadınlığı kentsel yoksullar arasında % 48.60 ile önemli bir sırada yer aldığı ve çalışmayan yoksulların % 59.18’i kentlerde yoğunlaşırken, çalışan yoksulların % 85.12’si ücretsiz aile işçiliğinin yaygınlığı nedeniyle kırsal alanda yer aldığı tespit edilmiştir. Toplam yoksullar arasında kırsal yoksulluk % 62.89 ile kentsel yoksulluktan daha önemli gibi görünse de toplam yoksullar içinde kentlerdeki çalışmayan yoksulların oranı % 65.98 ile ciddi boyutlara ulaştığı vurgulanmıştır. Kırsal alanda ise çalışanların yoksulluğu % 64.66, kentteki çalışan yoksul oranı % 34.02 dir(Erdoğan, 1997:163).

Yine, DİE’nün yaptığı bir başka araştırmada da ülke nüfusunu % 20’lik dilimler halinde gösteren verilerinde de yaklaşık 70 milyonun her bir diliminin ulusal gelirden aldıkları pay aşağıdaki tabloda görülmektedir(DİE,2003:3)

Tablo-1:Yüzde 20'lik Dilimlere Göre Yıllık Kullanılabilir Gelirlerin Dağılımı (1994-2002)

%20'lik dilimler	Türkiye		Kent		Kır	
	1994	2002	1994	2002	1994	2002
Birinci %20	4.9	5.3	4.8	5.5	5.6	5.2
İkinci %20	8.6	9.8	8.2	9.7	10.1	10.3
Üçüncü %20	12.6	14.0	11.9	13.9	14.8	14.7
Dördüncü %20	19.0	20.8	17.9	20.5	21.8	21.7
Beşinci %20	54.9	50.1	57.2	50.4	47.7	48.0
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Gini katsayısı	0.49	0.44	0.51	0.44	0.41	0.42

Kaynak: DİE, (2003), Haber Bülteni,s.3,Ankara

Tablo'da kesimler, toplam nüfus içinde % 20'lik dilimlere ayrılmıştır. Birinci dilimin (en yoksul kesim) milli gelirden aldıkları pay, 1994 yılında % 4.9 iken 2002 yılında % 5,3'e, ikinci dilimin (az yoksul kesim), 1994 yılında % 8,6 iken 2002 yılında %9,8'e üçüncü dilimin (orta gelir grubu) 1994 yılında % 12,6 iken 2002 yılında % 14,0'a dördüncü dilimin (az zenginler) 1994 yılında % 19,0 iken 2002 yılında % 20,8'e yükselmiştir. Beşinci dilimin (çok zenginler) ise, milli gelirden aldıkları pay 1994 yılında % 54,9 iken 2002 yılında % 50,1'e gerilemiştir. Son rakamlarda gösteriyor ki ülkemizde yoksul kesim lehine gelir dağılımında az da olsa bir iyileşme olmuştur.

Gelir eşitsizliğinin diğer önemli bir göstergesi olan Gini katsayısı incelendiğinde de 1994 yılında hane halkı gelir dağılımı araştırmasında Türkiye geneli için 0.49 olan katsayının, 2002 yılında 0.44'e düşmesi gelir eşitsizliğinde bir düzelme eğiliminin olduğunu göstermektedir. Gini katsayısı, kentsel ve kırsal yerler ayrımında incelendiğinde ise 1994 yılına göre kentsel yerlerdeki gelir eşitsizliğinin önemli ölçüde azaldığı, kırsal yerleşim yerlerinde ise az da olsa bir bozulmanın olduğu söylenebilir(DİE,2003:4).

Ayrıca 2001 yılı itibariyle gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen gelir ortalama 20 bin dolarların üstünde iken bu oran Türkiye'de 2540 dolar civarındadır. % 40 yoksulluğun Türkiye gerçeğine getirdiği bu düşük ortalamanın sosyolojik sonuçları ise daha çarpıcıdır. Her şeyden önce bu etki hayat standardının dünya ölçeğindeki düşüklüğünü de belirleyen önemli bir boyuttur. Türkiye'nin hayat standardı gelişmiş Batı ülkelerinden 9-10 misli daha düşüktür. Türkiye 173 ülke arasında 85. sırada yer almaktadır.Yaşam kalitesi konusundaki bu göstergeler, Türkiye'nin III. Dünya Ülkelerine özgü bazı sosyolojik sorunları ile bütünleşmektedir. Bugün

ülkenin bazı bölgelerinde sağlıklı tuvalet imkanları (sanitasyon), yetersiz beslenme (malnütrisyon), iyot yetersizliği, beş yaş altı çocuk ölümleri vb. sorunlar yaşanmaktadır. Bu tablonun ortaya çıkmasında ekonomik yetersizlikle birlikte, ağırlıklı olarak eğitim yetersizliği ile konuya ilişkin yanlış bilgi ve inançların etkisi bulunmaktadır(Aytaç ve Akdemir,2003:51)..

Eğitimde alınan ciddi mesafelere rağmen, dünya ortalamaları baz alındığında nüfusun eğitim düzeyindeki “sayısal yeterlilik sorunu” devam etmektedir. Türkiye’de 29 milyon gencin sadece 14 milyonu örgün eğitim kurumlarından yararlanıyor. Bu rakamın 10 milyonu ilköğretim, 2.5 milyonu ortaöğretim, 1.5 milyonu da yükseköğretim kademesinde öğrenim görmektedir. Okur-yazar erkek nüfusun % 73.6’sı, kadın nüfusun % 81.6’sı ilkokul mezunudur. Orta ve dengi okul mezunu, erkeklerde % 10.8, kadınlarda %7.6 düzeyindedir. Okur-yazar erkek nüfus içinde lise ve dengi okul mezunu olanların oranı % 10.7, yükseköğretim mezunu olanların oranı % 4.7’dir. Kadınlar için bu oranlar lise düzeyinde % 8.3 ve yükseköğretim düzeyinde ise % 2.6’dır. Sosyo-kültürel gerçeğin zemini olan insan işte bu istatistiklerin ışığında anlaşılmalıdır. Yüzyılların ataerkil geleneğinin yanı sıra, eğitim politikasının yanlışlığı da bu malzemeyi belirleyen en önemli faktördür. Bunun öncelikli toplumsal sonucu ise vasıfsız ve mesleksiz yığınlardır. Bu olgu, sorun çözme becerisinin gelişmemesine paralel olarak sosyal sorunların artmasının da bir nedenidir (Doğan, 2003: 84-85).

5-Yoksullukla Mücadelede İstihdam Politikaları

Yoksullukla mücadelede istihdam politikaları önemlidir. Ancak işsizliği ortadan kaldırmak demek yoksulluğu yok etmek anlamına gelmez. Örneğin ABD’de 1999 rakamlarıyla işsizlik oranı % 4.2 iken yoksulluk oranı % 11.8’idi. Demek ki işsizliğin sıfıra indirilmesi durumunda bile yoksulluk tamamen ortadan kaldırılmış olmayacaktır (Bartık, 2001: 1).

İstihdam politikaları geleneksel olarak işsizlere gelir desteği sağlamaya yönelik “pasif politikalar” ve işsizliği; eğitim, iş yaratma, danışmanlık ve işe yerleştirme faaliyetleri gibi doğrudan önlemlerle azaltmaya yönelik “aktif politikalar” olarak ikiye ayrılmaktadır. İşsiz bireylere pasif politikalarla işsizlik süresi içinde düzenli bir gelir sağlanırken, aktif politikalarla da onların bu işsizlik durumundan bir an evvel kurtulmaları amaçlanmaktadır(Biçerli,2003: 461).

Gelişmiş ülkelerde uygulanan pasif politikaların amacı, işsizliğin ortaya çıkardığı bireysel ve toplumsal alandaki olumsuz sonuçları gidermektir. Bu politikalar genel olarak işsizlik sigortası ve işsizlik yardımlarından oluşur. Bu politikaların gayesi, işsizlik nedeniyle ortaya çıkan satın-alma gücünün düşmesini önleyerek üretimin azalmamasını ve toplam talep yetersizliğinden kaynaklanan işsizliğin artmasının önlemesidir.

6-İşsizliği azaltmak için uygulanan programlar

Bir ülkenin işgücü piyasasının analiz edilmesi, o ülkede bir üretim faktörü olan insan kaynağının ne ölçüde, hangi sektörlerde kullanıldığını, işgücünün eksik istihdamının boyutlarının ne olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Türkiye’de 1991 yılında 20.5 milyon kişi civarında olan sivil işgücü arzı, 2001 yılında 21.8 milyon kişiye yükselmiştir. Sivil işgücündeki artışa bağlı olarak sivil istihdamda bir artış sağlanamadığından dolayı, işsizlik oranı büyümüştür. 1991 yılında % 7.9 olan işsizlik oranı, 2001 yılında kapasite kullanım oranının azalmasına da bağlı olarak, % 8.8 olmuştur. Türkiye ekonomisinde işsizlik oranı, DİE’nin 2002 yılı ikinci çeyreğine ilişkin hane halkı işgücü anketi sonuçlarına göre, ekonomik krizin en şiddetli günlerinin yaşandığı 2001 yılının ikinci çeyreğinde, 1.567.000 olan işsiz sayısı 2002 yılının aynı döneminde 2.217.000’e ulaşmıştır. Böylece, işsizlik oranı 2001 yılının aynı dönemine göre 2.7 puan artarak % 11.5’e çıkmıştır(Karluk, 2002: 19).

2001 yılı itibariyle işsizlik oranı, Türkiye genelinde kadınlara göre, erkeklerde daha yüksektir. Söz konusu olan oran, şehirlerde % 13.5 ve kırsal kesimde ise % 4.5’dir. Eğitimli gençlerdeki işsizlik oranı ise %27.2’dir. İşsizliğin hızla arttığı Türkiye’de, Ağustos 2002’de, 15.3.2003 tarihinden itibaren yürürlüğe girmek üzere “İş Güvencesi Yasası” kabul edilmiştir. Bu yasanın temel amacı işsizliği azaltmaktır. (Karluk, 2002: 22)

Ekonomide etkinlik kaybına ve çeşitli sosyal sorunlara sebep olan bu durumu, aşağıda ifade edilen, işsizlik önleyici ve istihdam artırıcı programlar uygulanarak azaltılması gerekmektedir:

Doğrudan İş Yaratma Programları: İş yaratma programı, iş bulmaları çok güç olan işsizlere yönelik olarak geliştirilmiş programlardır. Doğrudan iş yaratma programları, çoğu ülkelerde gençlerin ve kadınların çalışma hayatı ile ilişki kurmaları ve bir deneyim kazanmaları amacıyla yönelik, tamamlayıcı bir politika aracı olarak kullanılmaktadır. (Biçerli, 2003: 460)

Yoksul İşgücünün Bilgi ve Becerisinin Geliştirilmesi: Yoksulluk nedeniyle yeterli eğitimi alamayan ve bu yüzden emek piyasalarının aradığı nitelikleri taşımadığı için bu piyasanın dışında kalan kişilere yönelik geçerli bir mesleki formasyon sağlanmalıdır. Bu amaçla bu tür insanlar için kamu ve özel sektör tarafından beceri kazandırma ve geliştirme kursları açılmalıdır(Biçerli, 2003: 461).

İstihdam Sübvansiyonları: İstihdam sübvansiyonlarının amacı, işgücü piyasasında iş bulma şansı çok zayıf olan uzun dönemli işsizler, genç, özürlü ve kadınlar gibi işsiz gruplarının istihdamının, bunları istihdam edecek iş verenlerin işgücü maliyetlerinin azaltılması, yatırımların

önündeki her türlü engellerin kaldırılması ve faizin düşürülmesi suretiyle arttırılmasıdır. İşgücü maliyetleri iki şekilde azaltılabilir. Birincisi doğrudan ücret yapısının değiştirilmesi, ikincisi de ücretler üzerinden alınan vergilerin düşürülmesidir. Her iki yaklaşımın da amacı, işgücünü talep etmeleri yönünde işverenleri teşvik etmektir(Biçerli, 2003: 461)..

Kendi Hesabına Çalışmanın Özendirilmesi: İşsizlere bir iş bulmalarında yardımcı olmaya yönelik bir başka politika da, onların bir iş kurmalarını desteklemektir.Bu destek, eğitim ya da bir takım mali teşviklerle gerçekleştirilir. Girişimcilik eğitimi verilmesi, yeni iş kurma kredileri ve kredi teminatı verilmesi bu uygulamalardan bazılarıdır. Bu uygulama ile yoksulların kendi işlerini kurmaları özendirilir. Dünyada bu konuda uygulamanın ilk örneği, 1976 yılında Bangladeş'te olmuştur. Bangladeş'te yoksullukla mücadele etmek için kâr amacı gütmeyen yoksulluğun önlenmesi amacıyla yoksul kesime (özellikle kadınlara) 10, 100, 200 dolar şeklinde olan ve 'mikro krediler' adı verilen küçük krediler verilmiştir. Bu krediler geri döndükçe daha çok kredi verilmiş ve yoksul insanların işlerini büyütmeleri ve refah düzeylerinin yükseltilmesi sağlanmıştır(Daley , 2002:15).

Ülkemizde de buna benzer ilk uygulama, 2002 yılında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden, Diyarbakır'da başlatılmıştır. Daha sonra, Türkiye'nin her tarafına yaymak amacıyla yoksul insanlar tespit edilmiş ve yaklaşık 10 milyonun üzerinde insanın yoksul olduğu sonucuna varılmıştır. Bu yoksul aileler için geri dönüşsüz kredi şeklinde 2002 yılı itibariyle bir milyar dolar dağıtılmıştır. Yapılan tespitte çalışmayan yoksulların % 59.18'i kentlerde , çalışan yoksulların % 85.12'si ücretsiz aile işçiliğinin yapıldığı kırsal alanda yaşadıkları görülmüştür. Ülkemizde çalışan yoksulların yaklaşık % 50'si ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadırlar. Ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların, toplam ücretsiz aile işçileri içindeki oranı ise % 69'dur (DİE, 2002:2).

7- İşsizliğin Azaltılması İçin Alınması Gereken Önlemler

Genel olarak buraya kadar çizilen tablo, bugün Türkiye'de işgücünün karşı karşıya bulunduğu durumu büyük ölçüde ortaya koymaktadır. İşgücünün gelişmesi, nicel olarak ulaştığı boyutlar ve belirli gözlenebilir nitel özellikleri, Türkiye'de işgücünün israf edildiğini, kullanılmadığını ve bu durumun zaman içinde daha da kötüleştiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca kullanılmayan veya israf edilen işgücünün yanı sıra, en üretken olabilecek genç işgücünün (12-35 yaş arasında) kullanımından vazgeçilmesidir (Karluk,2002:98).

İşsizlik, sosyo-ekonomik sonuçları ağır basan ve istenmeyen bir olgudur. Bu nedenle işsizliği önlemek devletin birinci görevlerinden olup, bunu ekonomik ve sosyal politikaları ile

çözümlemelidir. Türkiye’de hükümetler 1963 yılından beri işsizliği azaltıcı somut önlemler üzerinde durmuşlardır. Bu tarihten itibaren uygulanan kalkınma planlarında saptanan kalkınma hızı ve sanayileşme, tarım kesimi dışında, her yıl ancak 150 bin kadar işgücüne iş imkanları sağlayabilmiştir. Bu olguya tasarruflar ve yatırımlar açısından değil de, salt istihdam ve üretim açısından bakacak olursak, varsaydığımız sonuç, Türkiye’nin bugüne değin gerçekleştirdiğinden daha hızlı kalkınma hızı ve sanayileşme düzeyi, karşımızda iş isteyen ve istemek durumunda olan kimselerle sorunlarımızı çözümlenmede yetersizdir. Bu nedenle, ülke geneli için temel politikası ve araçları geniş ve açık bir şekilde belirlenmesi gereken bir istihdam yaklaşımına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu amaçla da yatırımların ve kalkınmanın temel şartları olarak da aşağıdaki önlemlerin alınmasında fayda vardır(Coşkun, 2003:149). Bunlar sırasıyla ;

7.1. Yatırım, Üretim ve Verimliliğin Özendirilmesi

Türkiye, işsizlik sorununu çözmek için kaynak tahsisi, sermaye birikimi, sanayileşme, üretimin yeniden yapılandırılması, uluslararası ekonomik ilişkiler ve bölüşüm gibi konuları birlikte ele alan, yeni ve çok boyutlu ekonomi modeli politikalarını oluşturmak durumundadır. Bu uzun vadeli hedeflerin somutlaştırılarak yaşama geçirilebilmesi için zorunlu ve gerekli koşul, ekonominin kısa dönemde istikrarlı bir yapıda bulunmasıdır. Ekonomik kaynakların yeterli olduğu ölçüde popülist politikalara ve spekülasyon alanlara dağılmasını önleyecek bir uygulama ve anlayışın geliştirilmesi gerekmektedir. Türkiye ekonomisinde iktisadi büyüme oranlarında istikrarlılığın sağlanması, ekonomik kararların kısa, orta ve uzun vadeli hedefler ile uyum göstermesi ve kararların sürekliliği önem taşımaktadır. Kamu gelirlerinin artırılmasına, harcamalarının ise rasyonalizasyonuna yönelik köklü önlemler gereklidir. Kaynakların daha çok yatırımlara ve üretken alanlara yönelmesini sağlayacak önlemler ve mekanizmalar geliştirilmelidir. Yatırımlar, özellikle tarım, turizm ve sanayi kesiminde, ihracat ve istihdam politikaları ile bağ kuran kısa ve uzun vadeli önlemlerle özendirilmelidir. İhracata dayalı kalkınma ve ekonominin rekabet gücü genel çerçeveyi oluşturmalıdır(Karlık,2002:443).

7.2. Nüfus Artış Hızı Azaltılmalı

Uzun dönemde nüfus planlaması politikası ve uygulamasının etkili duruma getirilmesi için gerekli bütün önlemler süratle alınmalı ve uygulamaya konulmalıdır. Türkiye, dünyanın en kalabalık 20 ülkesinden biridir. Nüfus artış hızı %1.9 ile gelişmiş ülkelerin ve hatta dünya nüfus artış hızı ortalamasının (% 1.7) üstündedir. Avrupa ülkeleri arasında nüfus artış hızı en yüksek olan ülkedir(DİE, 2003:12).

7.3.Eğitim ve Teknolojik Gelişmelerin Önemi

İşgücüne sürekli değişen ihtiyaçlara uygun bilgi ve beceri kazandırılması, yalnızca işsizliğin önlenmesi bakımından değil, üretimin, verimliliğin ve kalitenin artırılması açısından

da büyük ağırlığa sahiptir. Dolayısıyla, bu alana daha çok kaynak ayrılmalı ve eğitim sistemimiz çalışma yaşamının ihtiyaçlarını karşılayacak bir yapıya kavuşturulmalıdır. Bilimin ve teknolojik yapının hızla değişmesinde en önemli etken, rekabetin ve ürünlere yönelik değişen ve çeşitlenen bir talebin varlığıdır. Rekabeti ön plana çıkaran en önemli öge her ne kadar ürünün fiyatı olsa da, daha çok kalite ve teknolojidir. Teknolojinin üretim süreçlerinde kullanılabilmesi ise, nitelikli ve yüksek ücretli işgücüne ihtiyaç göstermektedir. Bugün OECD ülkelerinde son yıllarda hızla artan işsizlikten en fazla etkilenen kesimin diğer durgunluk dönemlerinden farklı olarak, niteliksiz işgücünün yanı sıra az nitelikli ve düşük ücretliler olduğu gözlenmektedir (MPM,2002:13).

7.4. Kayıt dışı Ekonomi Sorunu

Ülkemizde yaşanan yüksek enflasyon bir taraftan reel yatırımları azaltıp spekülasyon yatırımları artırmış, öbür taraftan da faiz ve vergi oranlarını yükselterek yatırımları olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Faiz ve vergi oranlarındaki bu yükseliş, kamu gelirlerini azaltmıştır. Devlet, kamu gelirlerindeki azalmayı telafi etmek amacıyla sosyal sigorta primlerini yükseltmiş, bu da Türkiye’de özellikle 1980 sonrası genişleyen kayıt dışı ekonomi, ücret düzeyi düşük ve sosyal haklardan yoksun kaçak işçi çalıştırma oranını yükseltmiştir. Dolayısıyla, modern anlamda sanayi işçiliğinin gelişmesini engelleyen bu sağlıksız istihdam biçiminin önlenmesi ve iş imkanlarının kayıtlı kesimde artmasının sağlanması için kayıt dışı kesimin polisiye önlemler yerine, bu kesimi resmi zemine çekebilecek ciddi önlemlerle üzerine gidilmesi daha yararlı olacaktır. Kayıt dışı ekonomi aslında işsizliği azaltmaktadır ama yoksulluğu körüklemektedir. Bugün ülke GSMH’nin yarısına yakın bir kısmı kayıt dışıdır. Bu yüzden kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması ülke ve toplum yararına olacaktır(DPT, 1994:18-28).

8-Yoksullukla Mücadelenin Kurumsallaşması

1923 yılında cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte çağdaş kalkınma anlayışı benimsenmiş ve sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmanın orta ve uzun dönemde yoksulluğu da azaltacağı öngörülmüştür. Kimsesiz çocuklara yardım etme amacıyla 1928 yılında “Yardım Sevenler Derneği” kurulmuş ve 1935 yılında da Türkiye’de Çocuk Esirgeme Kurumuna dönüştürülmüştür (Tekeli, 2000:21).

Kimsesiz ve yardıma muhtaç çocuklar dışında sosyal güvencesiz yoksullara yönelik olarak kamusal sorumluluk alınması ilk kez sınırlı olarak 1976 yılında gerçekleşmiştir. 1976’da 2022 sayılı yasa ile kimsesiz yoksul yaşlılara yardım yapılması öngörülmüştür. 1986 yılında da I. Özal Hükümeti ile “Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu” (Fak-Fuk-Fonu) kurulmuştur. Bu fondan 1997’de 2 milyon 348 bin kişiye 26 trilyon TL, 2000 yılında da 5 milyon 933 bin kişiye 358 trilyon yardım yapılmıştır 2001 yılında sadece ilk altı ayında ise bu

rakamlar 5 milyon 922 bin kişiye, para tutarı da 295 trilyon TL'ye yükselmiştir(Sallan, 2002: 86-98; Bilici, 2000: 23).

Son onbeş-yirmi yılda yoksulluğa karşı artan ilgi, ekonomik alanın ötesinde, giderek sosyal ve siyasal bir içerik de kazanmıştır. Bunda, az gelişmiş ülkelerde hızlı nüfus artışı ve kentleşme ve bunun sosyo-ekonomik altyapı üzerinde yarattığı baskılar yanında Bretton Woods kuruluşları güdümünde uygulanan istikrar ve yapısal uyum politikaları kuşkusuz çok etkili olmuştur. Bu süreç, birçok ülkede sosyal gerilim ve özellikle kentsel alanlarda şiddetin tırmanmasına ve yoksulluk konusuna karşı bu kuruluşların ve genel kamuoyunun duyarlılığının artmasına yol açmıştır. İstikrar ve yapısal uyum programları çerçevesinde uygulanan kapsamlı politikalar, birçok durumda çok bozuk bir gelir dağılımı üzerinde kurgulandıkları için onun etkilerini birçok durumda daha da kötüleştirerek sürdürmüştür. Bu durum, bu politikaların etkisiyle yoksulluk önemli ölçüde artmıştır. Bu yükselişin gelecek yıllarda da hızı kesilmezse korkunç boyutlara varacaktır (Şenses,2003:54).

İnsani gelişimi hedef alan bütün projelerde eğitim bir temel ihtiyaç olarak ele alınmaktadır. Eğitim en genel anlamıyla insanları belli amaçlara göre yetiştirme sürecidir İş hayatı için geçerli hiçbir mesleki niteliği olmayan bireylerin, ekonominin kuralları içerisinde istihdamı zor görünmektedir. Bugün hızla değişen teknolojik şartlar ve işletme anlayışları diplomadan daha çok bilgi ve sertifikayı öne çıkarmıştır(Öncü,1998:23).

Kısa süreli yaygın eğitim kursları marifetiyle alınan sertifikalar hem çalışanlara yaşam boyu eğitim imkanları sunmakta hem de işsizlere umut kapısı olmaktadır. Bu nedenle bu kurslar yaygınlaştırılmalıdır. Bu doğrultuda yoksul kesim pasif tüketici olmaktan kurtulup aktif üretici olmaları sağlanmış olacaktır. Düşük gelirli ailelere yönelik, ülke menfaatine yararlı kursların (iğne, oya, nakış, giyim ve çeyiz hazırlığı, el sanatları ve teknik kurslar, meslek edindirme kursları, yapı kursları yabancı dil kursları, sağlık ve spor kursları v.b.gibi kursların) açılması düşünülmelidir.

Bu kursların, yeni meslek edindirme, gelir elde etme ve aile bütçesine katkı sağlama, boş vakit değerlendirme ve stres ve benzeri rahatsızlıklardan kurtulma, sanat öğrenme, kariyer ve beceri kazanma gibi sayılamayacak kadar maddi ve manevi değişik yararları olabilir. Bu amaçla ilk olarak İstanbul'da aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere 1996 yılında değişik amaçlı kurslar düzenlenmiştir.

Tablo:2-1996'dan 2003'e İstanbul Meslek Edindirme Kursları (İSMEK)

Yıllar	Kurs Merkezi	Branş	Kurs Öğrenci	Seminerlere
1996-1997	01	-	141	107
1997-1998	28	22	4956	3000

1998-1999	42	25	6265	15646
1999-2000	53	38	8700	11500
2000-2001	33	24	2521	33266
2001-2002	60	41	11487	15513
2002-2003	73	55	15000	5140 Nisan
Toplam	290	205	49070	84174

Kaynak: Şirin, 2003: 405.

Tablo-2’de görüldüğü gibi 1996-97 yılında İstanbul’da 1 kurs merkezi ve 141 öğrenci varken bu miktar daha sonraki yıllarda giderek artmış, 2002-2003 yılında kurs merkezi 73’e ve öğrenci sayısı da 15 binin üzerine çıkmıştır. Bu kurslar, katılımcılara bir şeyler öğretmekle kalmamakta aynı zamanda toplumun genel eğitim seviyesinin yükseltilmesini de etkilemektedir. Yeteneklerin keşfedilmesi, geliştirilmesi ve üretime dönüştürülmesi sonucu atıl olan kapasiteler değerlendirilerek aile ekonominin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Aynı zamanda, kentleşme ve sosyal hayata intibak süreçlerinde de bu tip kursların büyük yararı olmakta ve çok yönlü hizmet sunmaktadır.

9-Yoksullukla Mücadele Yolları

Bir ülke toprakları üzerinde yaşayan insanların bir araya gelmeleri sonucu oluşan Devlet, bir milletin ortak iradesini, ortak gücünü ve ortak varlığını simgeleyen mücerret, soyut bir kavramdır. Alman ve Avusturya merkantilistleri devleti bir pederşahi (ataerkil) aileye benzetirler ve onun başının hükümdar olduğunu ve hükümdarın görevinin de aileyi zenginleştirmek, kaynakları en iyi biçimde kullanılmasını sağlamak olduğunu söylerler(Savaş,1997:163).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 5., 41. ve 61.nci maddelerinde de devletin temel amaç ve görevleri arasında ailenin, huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ile ilgili uygulamalar yer almaktadır. Anayasanın bu maddeleri çerçevesinde devletin en önemli görevlerinden bir tanesi de yoksulların refah düzeyini yükseltmektir. Ancak bu yükseltme sadece onlara maddi yardım şeklinde değil de kendi işlerini kurmalarına yardımcı olmak veya bizzat devlet tarafından işyerleri kurularak onların işletmelerini sağlamak şeklinde olmalıdır.

Yoksullukla mücadelede yoksullukla ilgili kurumsal ve hukuki düzenlemelerin yapılması yoksulluk profilinin ortaya konması, uygulamalarının etkilerinin ölçülmesi ve ilgili politika eksikliğinin ortadan kaldırılması için Ar-Ge konusuna ağırlık verilmesi gereklidir. Ayrıca eğitim imkanlarının geliştirilmesi ve insan gücü planlamasının yapılması, sosyal güvenlik sisteminin güçlendirilmesi konusuna ağırlık verilmelidir. Bunun yanında sağlıkta reformcu düzenlemelerin yapılması vergi ve sosyal harcama politikalarında toplum bütününe yaygın adaletli düzenlemelerin yapılması önem taşımaktadır .

10-Yoksulluğu Önlemede Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu

Fon'un lüğatteki anlamı, "belirli bir iş için gerektiğçe harcanmak üzere ayrılıp işletilen paralar", Vakıf ise "bir hizmetin gelecekte de yapılması için belli şartlarla ve resmi bir yolla ayrılarak bir kimse tarafından bırakılan mülk veya para şeklindeki yardımların yerine ulaştırılmasına aracılık eden kurumlar" olarak tanımlanmaktadır.

Bu tanım doğrultusunda Anayasanın 5., 41. ve 61. maddelerinde de belirtildiğı üzere düşük gelirli aileleri desteklemek amacıyla, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu (SYDTF), fakrü zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan, vatandaşlar ile gerektiğinde her ne suretle olursa olsun Türkiye'ye kabul edilmiş veya gelmiş kişilere yardım etmek, sosyal adaleti pekiştirici tedbirler olarak gelir dağılımının adilane bir şekilde tevzi edilmesini sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmek üzere 14.6.1986 tarihinde yürürlüğe giren 3294 sayılı yasa ile kurulmuştur. Bu amaçla kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu, ekonomik ve sosyal yoksunluk içinde bulunan kesimlerin desteklenmesi için her ay tüm il veya ilçelerdeki Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına periyodik olarak kaynak aktarılmaktadır. Aktarılan bu kaynakla, dar gelirli üniversite gençliğini kapsayan burs programı uygulanmakta, yoksul güvenlikten yoksun muhtaç hastaların ilaç ve tedavi giderleri karşılanmakta, doğal afetlerden zarar görenlerin zararları telafi edilmekte, özürlü gruplar için destek programları uygulanmakta ve bunlara çeşitli araç-gereç temin edilmektedir. Ayrıca fakir insanların iş kurmaları, mesleki eğitim ve istihdamına yönelik olarak yapacakları arıcılık,seracılık, halıcılık ve kilimcilik gibi projelere da kaynak aktarılmaktadır.Fon bu amaçla yoksul kesime, her yıl yaklaşık 1 milyar doların üzerinde nakdi yardım yapmaktadır(sydtf.başbakanlık.gov.tr).

Sağlık bakanlığı'nın, 3816 sayılı ödeme gücü olmayan vatandaşların tedavi giderlerinin yeşil kart verilerek devlet tarafından karşılanması hakkında kanunu ile birlikte 1992 yılından itibaren yoksul vatandaşlara bedava sağlık hizmeti vermektedir. 2002 yılı itibariyle bu Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu hizmetinden yararlananların sayısı yaklaşık 13 milyon civarındadır. 2003 yılı itibariyle, Türkiye nüfusunun yaklaşık 1/5'ine yakın bir kısmı faydalanmaktadır. Resmi kurumların yoksul kimselere dağıttıkları toplam nakdi yardım miktarı 2 milyar'a yakın ABD doları civarındadır. Milli gelirin % 0.6'sı yoksullukla mücadele için kullanılmaktadır. Türkiye'de bütün sosyal harcamaların milli gelire oranı ise 2002 yılı itibariyle % 17.5 (% 4.5 eğitim; % 4.8 Sağlık ve % 7.96 Sosyal Koruma) olarak gerçekleşmiştir (sydtf.başbakanlık.gov.tr).

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, illerde vali, ilçelerde kaymakamların başkanlığında yürütülen, vakıfların karar organları “Vakıf mütevelli heyet”leridir. İl ve ilçelerde tüm yardım programları bu mütevelli heyetlerinin kararları ile yürürlüğe girmektedir. Sosyal Yardım ve Dayanışma Teşvik Fonu* sayısı bugün 931 dir. 3294 sayılı yasa ile kurulmuştur(Bilici,2003:24).

Fonun, 2002 – 2003 eğitim-öğretim dönemi başlangıcında eğitim yardımı tutarı 35.5 trilyon TL’dir. Fon kaynakları ile bugüne kadar 348 adet öğrenci yurdu yaptırılmış ve yaklaşık 53 bin yoksul öğrenciye barınma imkanı sağlanmıştır (sydtf.başbakanlık.gov.tr.)

Proje Yardımları; Bu destekler iş kurma yardımlarının yanı sıra tarımsal projeler, hayvancılık projeleri, halıcılık, kilimcilik, el sanatları gibi projeleri kapsamaktadır. Proje yardımlarıyla vatandaşlarımız kendi köylerinde ve yörelerinde üretime katılarak gelir elde ettiklerinden kırsal kesimden kentlere göçün önlenmesinde de bir katkı sağlamaktadır. Projeler, vali ve kaymakamların başkanlığında vakıflarca incelenerek fona gönderilmekte, proje konularına göre oluşturulan kriterlere göre değerlendirilmekte ve fon kaynakları dikkate alınarak finanse edilmektedir. Vatandaşlara verilen bu desteğin üretime yönelmesinin sağlanması bakımından projeler de 1. yıl ödemesiz kalan 3 yılda faizsiz geri ödeme uygulanmaktadır(sydtf.başbakanlık.gov.tr.).

Genelde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu’nun yardımları;

- Gıda-Yakacak Yardımları ve Diğer Sosyal Yardımlar
- Eğitim ve Sağlık Yardımları
- Hızlı Yardım (Yakacak, gıda yardımı,Sosyal Riski Azaltma Projesi kapsamında çocukları ilk öğretimde okuyan yoksul ailelere çocuk başına yapılan 40 milyon TL yardım) şeklindedir.

11. Sosyal Yardım ve Hizmetleri Aksatan İçsel ve Dışsal Nedenler

Hizmetlerin etkinliğini azaltan içsel ve dışsal nedenler aşağıda ayrı ayrı ele alınıp incelenmeye çalışılacaktır.

* **Fonun Yapısı:** Devlet Bakanı,Başbakanlık Müsteşarı, İç İşleri Bakanlığı Müsteşarı, Sağlık Bakanlığı Müsteşarı, Vakıflar Genel Müdürü, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) Genel Müdürlüğünden oluşmaktadır.

Fon Gelirleri: Kanunun ve kararnamelerle kurulu bulunan veya kurulacak olan fonlardan Bakanlar Kurulu % 10’a kadar aktarılacak miktarlardan, gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinden tahsil edilecek ilave % 4’lerden, Trafik para cezalarının % 50’sinden, RTÜK gelirlerinin % 15’inden, bütçeye konulacak ödeneklerden, her nevi bağış ve yardımlardan ve diğer gelirlerden oluşmaktadır.

Fonun Denetimi; Yüksek Denetleme Kurulu tarafından gerçekleştirilmektedir.

İllerde ise valinin başkanlığındaki il vakıflarının mütevelli heyetleri : Belediye Başkanı, Emniyet Müdürü, Defterdar, İl Millî Eğitim Müdürü, İl Sağlık Müdürü, İl Sosyal Hizmetler Müdürü, İl Müftüsü ve her faaliyet dönemi için hayırsever vatandaşlar arasında valinin seçtiği 3 üyeden, oluşmaktadır. İlçelerde de aynı benzer uygulamalar devam etmektedir.SYDTF hesap yönünden Vakıflar genel müdürlüğüne, idari yönden ise İçişleri Bakanlığının denetimine tabidirler..

11.1-İçsel Nedenler

İçsel nedenler arasında ülkede izlenen sosyal politika,yoksullukla mücadele için ayrılan kaynak, kurumların yasal ve kurumsal yapıları sayılabilir.

Sosyal Politika : Türkiye’de 1980 sonrası ekonomik dönüşüme uygun genelde toplumsal sorunlara ,özelde ise yoksulluğa dair ciddi politikalar izlenememiştir.

Finansman : Yaklaşık 1,5 milyar dolar aşan sosyal kaynaklar, süreklilik arzmemektedir. Bir kişi birden fazla kurumdan sağlık, eğitim, yakacak yardımı adı altında çeşitli yardımlar alabilmektedir. Bu nedenle yoksullukla mücadeleye ayrılan bu kaynaklar, etkinlikten uzaktır. Yeşil kart uygulamasındaki sorunlar ise verilen sosyal yardımın ne kadar hat safhada istismar edildiğini ve etkisiz kullanıldığını, başka bir ifade ile gerçek ihtiyacı olan insanların dışında durumu iyi olanların yararlandıkları görülmektedir. Örneğin, bugün Türkiye’de birden çok ilimizin hemen hemen yarısına yakın bir kısmı yeşil kartlıdır ve gelecekte bu sayı böyle giderse daha da artacağı kesindir. Böylece de yoksullukla mücadele için ne kadar kaynak ayrılırsa ayrılınsın, gerçek yoksulun kim olduğu tespiti yapılmadığı sürece de ihtiyaca cevap veremeyecektir(Dansuk,2003:245).

Yasal Yapı : Ülkemizde yoksulluğun önlenmesi amacıyla kurulan Sosyal yardımlaşma ve Teşvik Fonu örneğin, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu gibi gelişmiş bir kurum değildir. Ama yoksullukla mücadele için harcanan paranın büyük bölümü bu fon üzerinden yapılmaktadır. Yapılan yardımların yoksula anlayışından dolayı, hesap sorulamazlık anlayışı hakimdir(Dansuk,2003):245).

Kurumsal Yapı : Kurumlar hangi hizmeti kime vereceğini belirleyecek politikalara sahip değildirler. Dolayısıyla hedefleri değişkendir ve belirsizdir. Diğer yandan mevcut sosyal yardım kurumlarının Türkiye’de 13 milyonun üzerinde tahmin edilen yoksul kitleye hizmet verecek örgütsel kapasitesi yoktur. Gerek bölgesel örgütlenmeleri, gerekse kalifiye eleman eksikliği bunların başındadır. Örneğin: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu’na bağlı il ve ilçelerdeki vakıfları, çoğunlukla sosyal hizmet uzmanından yoksundur. Yoksulu kim olduğuna karar vericiler bölgedeki yüksek düzeyli bürokratlardır. Yetkili fakat sosyal yardım konusunda yetersiz kimselerden kurulu vakıflar nedeniyle fon büyük ölçüde para dağıtma kurumu bir sadaka kurumuna dönüşmüştür. Ankara’daki fon merkezi vakıflara büyük miktarda para aktarmasına rağmen, vakıfların merkeze karşı mali sorumluluğu yoktur. Fonunda bu vakıfları denetleme yetkisi yoktur. Bu nedenle fonun sadaka kurumu olma özelliği her türlü kullanıma açıktır. Kurumsal yapının en önemli eksikliklerinden birisi bu kurumların kendi yoksullukla mücadele programları ve uygulamalarının etkinliğini bilmemesidir(Dansuk,2003:245).

11.2-Sosyal Yardım ve Hizmetleri Aksatan Dışsal Etkenler

Hükümetlerin gelir dağılımı eşitsizliğini giderici politikalar konusunda kararsızlıkları ve 1980 sonrası hiçbir hükümetin vaat ettiği gelir dağılımını iyileştirici uygulamalara seçim dönemleri hariç, diğer zaman gitmemeleri yoksulluğu artırmıştır. Yoksulluk, gerek gelişmiş ülkelerde gerekse azgelişmiş ülkelerde giderek işgücü piyasalarının temel özellikleri ve bu piyasalardaki gelişmelerle ilişkilendirilmekte, yoksulluğun nedenleri arasında da işgücü piyasalarından kaynaklanan nedenler ön planda tutulmaktadır. Ülkedeki istihdam imkanlarının yetersizliği yoksulluğun önde gelen tek nedenidir. Bunun yanında yoksullukla yakından ilişkili olduğu ileri sürülen, düşük eğitim düzeyi ve ayrımcılık gibi kültürel ve sosyal etmenlerin ve hane halkı büyüklüğü ve bileşimi gibi demografik etmenlerinde önemi büyüktür. Bu etmenlerin, başta ücret olmak üzere, kişilerin işgücü piyasası içindeki konumuna etki yapmaktadır(Şenses;2003:164).

Ayrıca aşağıda sıralayacağımız nedenler de yoksulluğu artıran başlıca öğelerdir. Bunlar sırasıyla;

Usulsüzlükler; Sosyal Yardım için ayrılan kamu gelirleri amaç dışı kullanılmaktadır. Başta muhtarlar olmak üzere, Vakıfta görevli kimselerin de kendi eş ve dostlarını öncelikli olarak kolladıkları basında sıkça vurgulanmaktadır. Ayrıca yoksullara yardım amaçlı kurulan fondan gerçek ihtiyaç sahibi yerine, varlıklı insanların yararlandıkları da su yüzüne çıkmıştır. Bunun denetimi sosyal yardım sisteminin şu anki örgütsel yapısı ile kontrolü maalesef mümkün değildir(Dansuk,2003:246).

Siyasal Baskılar ve İstismarlar; Özellikle Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu'nun kaynakları siyasetçinin kolayca kullanabileceği bir kaynaktır.

Kurumsal Bağınazlık; Yoksullukla mücadelenin kurumsallaşmasını engelleyen en önemli bir unsur 1980'ler sonrası ortaya çıkan yoksulluğa karşı duyarsız insan tipinin ortaya çıkışıdır. Toplumsal sorumluluk duygusu gelişken bürokrat ve siyasetçi giderek azaldı. Fırsatçı, toplumsal değerlerden uzak, parti ve kişisel çıkarını toplumsal yararın önüne koyan bir insan tipi ortaya çıktı. Demokratik bir havadan giderek uzaklaşan siyasi partiler, makyevelist (her yol mubah) anlayışı toplumun her katına şırınga etti. Her yolun mubah olduğu toplumda sıradan yapılabilecek işler bile yapılamaz ve Kurumlar birbirleri ile rekabet halinde iş göremez oldular(Dansuk, 2003: 246).

Türkiye'deki bürokrasinin katılımcı olmayan ve tepedendi iş anlayışı bu değişime ivme kazandırdı. Bu konu ile ilgili olarak ünlü düşünür İbn-i Haldun şunları söylemektedir: "Devletin iktisadi faaliyetlere bizzat katılması ülke halkına ve bütünüyle iktisadi sürece olumsuz etkiler

yapar. İktisadi süreçte rekabet esastır ve iktisadi faaliyetleri tekel halinde yürütmek zararlıdır”(Haldun,1991:66).

13-ÖNERİLER

Bu çalışma ile ilgili görüşlerimizi şöyle sıralayabiliriz;

- Sosyal güvenlik adı altında sosyal yardım ve sosyal sigorta sistemlerini yeniden düzenlemek gerekir.
- Türkiye'nin diğer kamusal hizmetlerde kamusal yönetim reformuna ihtiyaç duyduğu gibi sosyal yardım ve hizmetlerde de köklü bir reforma ihtiyaç vardır. Bu nedenle mevcut sosyal yardım kurumlarını tek bir çatı altında toplamak gerekir.
- Yoksulluğu önlemede uygulanan program nakdi ve ayni yardım şeklinde olmamalıdır. Hiçbir devlet kendi yoksul kitlesini hayat boyu besleyecek bir mali güce sahip değildir. Sosyal Yardım ve Dayanışma Teşvik Fonu yoksullara nakdi ya da ayni yardımlar yerine işgücü piyasasında kopmuş ama çalışabilecek yoksul kitlelere yönelik istihdam sağlayacak projeler konusunda uzmanlaşmalı ve proje üretecek kurumlara dönüştürülmelidir. Bu nedenle de Sosyal Yardım ve Dayanışma Teşvik Fonu'nda görevli elemanlar da proje konusunda uzmanlaşmış ekonomik ve teknik ağırlıklı elemanlar olmalıdır.
- Türkiye'de yoksulluk kitlesinin artmasına neden olan 5 nisan 1994 Kararlarından sonra alınan spekülâtif yatırımları artırmaya yönelik politikalarıdır. Bu politikalar ve ekonomide yaşanan krizler sonucunda, reel yatırımlar azaldı ve sonuçta da işsizlik ve yoksulluk büyük boyutlara ulaştı. Bu nedenle reel yatırımların önündeki engeller (yüksek faiz, vergi ve enflasyon) kaldırılmalıdır
- Ayrıca vatandaşların yoksulluğa karşı yardımlaşma duyguları kuvvetlendirilmelidir

14-SONUÇ

Türkiye'de makro ekonomik dengeleri bozan en önemli olgu 1970 yılından beri devam eden yüksek kronik enflasyondur. Ülkede yaşanan bu yüksek enflasyon neticesinde, yatırım ve üretim potansiyeli düşmüş ve gelir dağılımı da bozulmuştur. Yüksek kamu açıkları özellikle 1990'lı yıllarda mali piyasalar ve para politikası üzerinde baskı kurarak enflasyon beklentilerine süreklilik kazandırmıştır. Son on yıllık dönemde yıllık ortalama enflasyon oranı %70'ler düzeyinde gerçekleşmiştir. Kronikleşen yüksek enflasyon talep ve maliyet kaynaklı nedenler yanında, ülkenin yaşadığı hızlı değişim (kentleşme, göç ve doğal nüfus artışı gibi) kaynak dağılımındaki etkinsizlik ve piyasa yapısı gibi faktörlerden de etkilenmektedir. Yüksek enflasyonun sebep olduğu belirsizlikler, ekonomik birimlerin piyasa sinyallerini doğru olarak algılamalarını güçleştirmiştir. Bu durum özellikle mali piyasalarda risk priminin yükselmesine neden olmuş ve reel faizler sanayi yatırımlarını ve kaynak dağılımını olumsuz etkileyerek ülkede yoksul kitle sayısının artmasına yol açmıştır.

Yoksullukla mücadelede şüphesiz devlete önemli görevler düşmektedir. Ancak tüm dünyada yoksullara direkt parasal yardımlarda bulunmayı öngören “sosyal yardım devleti”

anlayışı artık önemini kaybetmiştir. Yoksulluğun ortadan kaldırılması için yapısal ve kurumsal düzenlemelere ihtiyaç vardır. Yoksulluk, ancak uzun vadede çözümlenebilecek bir sorun olarak düşünülmelidir. Bunun içinde öncelikli olarak piyasa ekonomisinin önündeki engeller kaldırılmalı ve piyasa güçlendirilmelidir.

Türkiye’de öncelikli hedef kamu gelirlerini artırıcı (kamu harcamalarını kısıtıcı) makro ekonomik politikalarla kamu açıklarının giderilmesidir. Kamu ekonomisinin küçültülmesi, etkin hale getirilmesi, şeffaflaştırılması ve hesap verilebilirliğinin sağlanması yoluyla serbest piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırılması sağlanmalıdır. Bu yolla sağlanacak büyüme yoksulluğu azaltacaktır

KAYNAKLAR

- AKTAN, Coşkun Can; (2003), “Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri”, Yoksulluk, Cilt:1, İstanbul.
- AYTAÇ, Ömer ve AKDEMİR İ. Oğuz; (2003), “Türkiye’de Yeni Kentli Yoksulluk Sorunu”, Yoksulluk, Cilt 2, İstanbul.
- BARTIK, Timoty; (2001), “Fighting Poverty with Labor Demand Policies”, Employment Research, Upjohn Institute for Employment Research.
- BİÇERLİ, M. Kemal; (2003), Çalışma Ekonomisi, İstanbul.
- BİLİCİ, Mevlüt; (2000), “Yoksullukla Mücadelede Örnek Uygulama: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu”, Yoksulluk, Cilt:2, İstanbul.
- COŞKUN, Can Aktan; (2003), “Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri”, Yoksulluk, C:1, Deniz Feneri Yayınları, İstanbul.
- DALLEY-Harris Sam; (2002), ‘State of the Microcredit Summit Campaign Report 2002’, (<http://www.microcreditsummit.org/pubs/report/socr/2002/socr02-en.pdf>)
- DANSUK, Ercan; (2003). “Yoksullukla Mücadelede Kurumsal Mücadelede Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi”, Yoksulluk, C.1. Deniz Feneri Yayınları, İstanbul.
- DOĞAN, İsmail; (2003), “Türkiye Yoksulluğunun Sosyo-Kültürel Zemini”, Yoksulluk, Cilt 1, İstanbul.
- DPT; (1994), İşgücü Piyasası, İstihdam ve İşsizlik (7. BYKP. Özel İhtisas Komisyonu Raporu), Ankara.
- DİE, (2002), Hanehalkı Bütçe Anketi Sonuçları, Ankara.
- DİE, (2003), Haber Bülteni, Ankara.
- ERDOĞAN, Güzin; (1997), Türkiye’de Yoksulluk, Boyutu ve Profili, DİE Yayınları, Ankara.
- HİGGS, Robert, (1994), ‘Nineteen Neglected Consequences of Income Redistribution’, The Freeman , December-1994, Çev: Ş.Ertekin, “Gelirin Yeniden Dağılımının 19 Nedeni”, <http://www.canaktan.org>
- HALDUN, İbn.; (1991), Mukaddime II, Çev:Zakir Kadiri Ugan, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

- İstanbul Sanayi Odası; (2003), Türkiye Ekonomisi, İstanbul.
- KARLUK, Rıdvan; (2002), Türkiye Ekonomisi, 7. Baskı, İstanbul.
- KAZGAN, Gülten; (1984) “İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi” Remzi Kitabevi, İstanbul.
- LANGE, Thomas; (1998), Unemployment in Theory and Practice, England.
- MALTHUS T.; (1971), Nüfus Sorunu ve Malthus, (Çev: Oya Yaylalı) Birinci Baskı, Sol Yayınları,
- MANİSALI, Erol; (2001), Yirmibirinci Yüzyılda Küresel Kıskaç: Küreselleşme Ulus Devlet ve Türkiye, Otopsi Yayınevi, İstanbul.
- MARKS, K.; (1986), Kapital, Birinci Cilt, 3. Baskı, Çev: Aleaddin Bilgi, Sol Yayınları, İstanbul.
- Milli Prodüktivite Merkezi; (2002), Kalkınmada Verimlilik Anahtar, Ankara.
- ÖNCÜ, H. Fikret; (1998), Yönetimde Eğitim, Değişim Din. Yayınları, İstanbul.
- PARASIZ, İlker; (1996), Makro Ekonomi Teori ve Politika, 6.Baskı, Bursa.
- SALLAN, Gül; (2002), “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları: Göreliden Mutlak Yoksulluğa”, Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, Der: Y.Özdek, Ankara.
- SAVAŞ, V.Fuat; (1997), İktisadın Tarihi, Avcıol Basım-Yayın, İstanbul.
- ŞENSES, Fikret; (2003), Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ŞİRİN, Ahmet; (2003). “Yoksulluğa Karşı Mücadelede Bir Yetişkin Eğitimi Uygulaması: İsmek Örneği”, Yoksulluk, C.1, İstanbul.
- SPIEGEL, W.Henry; (1971), The Growth of Economic Thought, Duke University Pres, Durhan, North Carolina.
- TEKELİ, İlhan; (2000), 'Kent Yoksulluğu ve Modernite'nin Bu Soruna Yaklaşım Seçenekleri', Yoksulluk-Kent Yoksulluğu, TESEV Yayınları, (www.tesev.org.tr)
- UNİCEF; (2000). “The Progress of Regions in Turkey -2000, Towards Advancing The ‘Quality of life For All’”, www.die.gov.tr/CIN/got-unicef/theprogressofregions/theprogressofregions.htm
- ÜLGENER, Sabri F.; (1986), Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme, 6.Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- www.cia.gov/cia/publications/factbook
- www.sydtf.basbakanlik.gov.tr/